

ling met onder meer commissoriale taken. Willem Frijhoff poogt aan de hand van één figuur aannemelijk te maken dat persoonlijke ervaring de mens veel meer tot kritisch denken aanzet dan het lezen van geschriften. Dit lijkt mij een terechte waarschuwing aan het adres van het leesonderzoek. Niets grijpt in het leven zo in als de eigen ondervinding; de kritische reflectie ervan gaat veel dieper dan de verwerking van ideeën uit geschriften. Ilja M. Veldman weet overtuigend de mening te weerleggen dat het calvinisme een remmende invloed op de beeldende kunst in de zeventiende eeuw uitoefende. Het thema verdient uitvoeriger behandeling. L. Noordeggraaf houdt een pleidooi de politieke dimensie van gebrandschilderd glas niet te veronachtzamen: de verbeelding van macht en gezagsdragers beoogde de acceptatie bij brede lagen te bevorderen. Marijke Bruggeman schildert in een interessante studie de ontmanteling van de machtsbasis van de Oranjes in Zeeland na 1702. Ik vraag mij alleen af of zij het plan uit 1729/30 om Willem IV tot stadhouder van Zeeland te benoemen niet al te serieus neemt; de voorstelling berust alleen op het zeggen van Vereist en de brieven van Van Lynden aan Maria Louise. P. W. Klein schildert op de hem bekende wijze het functioneren van Johan Meerman als directeur-generaal van onderwijs tijdens Lodewijk Napoleon. De korte blik op dit vat vol tegenstrijdigheden en op de ontwikkeling van bureaucratie en onderwijs smaakt naar meer. Sjoerd Faber vraagt zich af hoe het preadvies dat bestuurslichamen tot 1798 bij halsmisdrijven moesten uitbrengen de nek werd omgedraaid. De oorsprong en de ontwikkeling van dit onbekende fenomeen verdienen ook aan de vergetelheid te worden ontrukkt. Tenslotte slaagt Bert Altena er met Dordrecht als voorbeeld overtuigend in iedere gedachte aan continuïteit tussen de gilden van het *Ancien Régime* en de eerste vakverenigingen uit de tweede helft van de negentiende eeuw naar het rijk der fabelen te verwijzen. .

Het voorgaande geeft aan dat de bundel meer dan genoeg stof tot nadenken oplevert. De niet genoemde studies bevatten ook allerlei aardige inkijkjes en verrassende wendingen. Het lijkt mij duidelijk dat noch collega's en vrienden, noch leerlingen de scheidende hoogleraar in de kou hebben willen laten staan en hem een onwaardige afscheidsbundel hebben willen aanbieden. Illustreert dit niet beter dan de inleiding hoe zij over hem denken?

G. de Bruin

Yosef Kaplan, *Judios nuevos en Amsterdam. Estudios sobre la historia social e intelectual del judaísmo sefardi en el siglo XVII* (Barcelona: Gedisa editorial 1996, 191 blz., ISBN 84 7432 573 0).

Deze bundel van professor Kaplan van de Hebrew University in Jeruzalem bevat vijf artikelen, die allemaal reeds eerder in het Frans of het Engels zijn verschenen. De waarde van deze bundel met artikelen uit de periode 1987-1994 ligt dus vooral in het feit dat de geïnteresseerde lezer hier alles handzaam bij elkaar vindt. Toch heeft de verzameling ook een meerwaarde, allereerst te danken aan de heldere inleiding over de sefardische gemeenschap van Amsterdam in de zeventiende eeuw, maar daarnaast zorgt lezing van de vijf artikelen achter elkaar voor een fraai beeld van de zorgen en problemen van de leden van deze Portugese natie.

Kaplan plaatst in de artikelen de leden van de sefardische gemeenschap centraal, de nieuwe joden, zoals hij ze bij voorkeur noemt. Nieuwe joden, in tegenstelling tot de door de christenen van het Iberisch schiereiland aan hen gegeven benaming van 'nieuwe christenen', om hen te onderscheiden van de 'oude christenen' van zuiver christelijk bloed. Maar Kaplan wil met deze benaming vooral aangeven dat de in een christelijk land opgegroeide Portugezen en Spanjaarden bij hun overgang naar het jodendom vaak niets wisten van deze godsdienst.

Het is deze spanningsboog die de eenheid van de bundel tot stand brengt. De lezer kan zich

inleven in de situatie van deze ballingen die vanaf het begin van de zeventiende eeuw naar Amsterdam komen, aangetrokken zowel door de relatieve vrijheid als door de economische mogelijkheden van deze *booming city*. In de eerste twee artikelen staat de identiteitscrisis centraal: hoe kunnen wij een nieuw geloofsleven opbouwen zonder onze geliefde Iberische achtergrond te verliezen?

Het derde artikel plaatst de Portugese natie voor een nieuw dilemma. Na enige tijd ontwikkelt zich vanuit Oost-Europa een toestroom van joodse immigranten naar Amsterdam. De duidelijk rijkere sefardische joden willen zich aan de ene kant onderscheiden van deze arme asjkenazische broeders, maar de joodse verwantschap zorgt er toch voor dat ze hun de helpende hand willen bieden. Wel ziet Kaplan een duidelijk verschil tussen de positieve houding ten opzichte van de Poolse joden en de meer negatieve ideeën over degenen die uit Duitsland kwamen.

In het vierde artikel over clandestiene huwelijken moeten de rijke sefardische families hun positie bepalen ten opzichte van de niet tot het jodendom overgegangene familieleden en de armere geloofsgenoten, die in een clandestien huwelijk vaak een mogelijkheid zagen om binnen te dringen in het fijne netwerk van de rijkste koopliedenfamilies. Daarnaast signaleert Kaplan hier een duidelijke ontwikkeling in de tijd. In het begin werd de schuld voor een clandestien huwelijk alleen bij de man gelegd, maar gaandeweg de achttiende eeuw werd ook de vrouw mede verantwoordelijk gesteld voor deze overtreding tegen de traditie.

Het laatste artikel over de vermeende opbloei van de joodse secte van de Karäieten in 1712 brengt de auteur ertoe een beeld te schetsen van de confrontatie tussen de Portugese joden van Amsterdam en de hen omringende wereld van Christendom en Verlichting. In plaats van aanhangers van de eeuwenoude secte, waren de aangeklaagden beïnvloed door protestante en katholieke auteurs, die in de secte der Karäieten een christelijker soort jodendom gevonden meenden te hebben. De Karäieten werden herontdekt als de reformatoren van het jodendom. Met in het achterhoofd zelfs de stille hoop van een mogelijke hereniging van het oude en het nieuwe verbond.

In deze bundel toont Kaplan ons telkens weer welke problemen de sefardim van Amsterdam ontmoetten: de tegenstellingen tussen jodendom en Iberische achtergrond, tussen sefardim en asjkenazim, tussen de eigen joodse gemeenschap en de christelijke omgeving. Aan de hand van concrete en goed uitgewerkte detailstudies komt de auteur tot een groter begrip dan mogelijk is bij studies van meer algemene aard. Zo kan men voor een overzicht van de joodse gemeenschap in de Republiek terecht bij de bijdragen van Daniel Swetschinski, Jonathan Israel, Renate Fuks-Mansfeld en Yosef Kaplan in de in 1995 versehene *Geschiedenis van de joden in Nederland*, maar daarin mist men noodgedwongen het menselijke standpunt dat Kaplan in zijn artikelen als uitgangspunt heeft genomen. Kaplan redeneert niet vanuit religies, groepen of instellingen, maar biedt ons de wikkende mens in zijn omgeving.

Voor wie het Spaans — lange tijd de officiële taal gebleven van de Portugese natie van Amsterdam — niet machtig is, zijn alle artikelen dus ook in het Frans of het Engels te raadplegen. Maar misschien dat deze Spaanse uitgave een Nederlandse of een Engelse uitgever op een idee brengt.

Raymond Fagel

E. de Jongh, *Kwesties van betekenis. Thema en motief in de Nederlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw* (Leiden: Primavera pers, 1995, 284 blz., f69,90, ISBN 90 74310 141).

In deze prachtig geïllustreerde bundel met een veelbetekenende titel zijn tien artikelen van de